

Resim 1: Neyzen Emin Dedé'nin celî sülüsle "Yâ Hz. Mevlânâ Mehemmed Celâleddin-i Rûmî, kuddüse sırrubül-âlî" istifi. (1343 (1924/25))

MEVLEVÎLİK VE HAT SAN'ATI

UĞUR DERMAN

Tarihimizde hattı san'at ve meslek olarak kabullenmiş kimselerin çoğunun bir tarıkata intisâbı vardır. Mevlevîlik de bunlar arasındadır. Ancak hattatlar mevlevî olmasalar da Mevlevîlik ve Hz. Mevlânâ ile ilgili eserler vermekten geri kalmamışlardır. Bu cümleden olarak *Mesnevî* ve *Mevlevî Evrâdı* nüshaları kitap hâlinde yazılanların en önünde gelir.

Mevlevîhânelerdeki levhalardan zamanımıza kadar gelebilenler, en ziyâde *celî sülüs* ve *celî ta'lik* nevilindedir. Her iki hat çeşidiyle de yazılmış levhalar, *celî* yazının tekâmüle erdiği XIX. yy. başlarından bu yana kalan örneklerdir. İstifler, umumî kaide olarak alttan üste doğru tertiplenir ve buna göre okunurlar. Destarlı mevlevî sikkesi biçiminde istif tertibine de hattatlarca ehemmiyet verilmiştir (Resim 1). Ayrıca *tuğra* şeklinde Mevlânâ isimleri de yazılmıştır. Uzaktan okunabilecek kadar iri yazılarda mükemmeliyet, *celî sülüs* için Mustafa Râkım (1758-1826), *celî ta'lik* için Yesârîzâde Mustafa İzzet (1770?-1849) efendilerle başlar.

İctimâî hayatımıza dergâh terbiyesinin hükümran olduğu geçmiş yüzyıllarda, hat san'atı mahsulleri de bu anlayışı nazarlardan gönüle aktaran bir vazîfeyi üstlenmiştir. Bir tarikat mensubunun gözü önünde duran

ism-i pîr levhası "*Mürşid önünde mürid, gassâl önünde meyyit gibidir*" telakkisine bağlı olanlar için, herhalde mânevî râbitayı sağlamakta rehberlik ediyordu.

Levhaların bir kısmı açık renkli zemîne *is mürekkebi*yle yazılmakla beraber, daha gösterişli olanları *zer-endûd* (sürme altın) veya yapıştırma altınla koyu renkli zemîn üstüne hazırlanmıştır. Bunların tezyînatında da -devir iktizâsı- Batı üslûbu hâkimdir.

Mevlevîliğe mütad "çile çekme" yoluyla veya "muhib" vasfıyla dahil olan hattatların tam bir listesini hat kaynaklarına bağlı olarak çıkarmak yerine, tarihimizde isim bırakmış olanlarının kısaca tanıtılmasıyla yetineceğiz. Esasen, kaynaklarda her hattatın tarikatı belirtilmediği için böyle bir liste de gerçeği bütünüyle aksettirmeyecektir. Her ne kadar hüsn-i hat meşkî aldılarsa da, sâir meziyetleri hattatlıklarının önüne geçen Gavsî Ahmed Dede (ö.1697), Kutb-i Nâyî Osman Dede (ö.1729) gibi müteber mevlevî şeyhleri ve Şeyhülislâm Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi (ö.1759) gibi ulemâ sınıfından mevlevîler sâdece ismen anılmışlardır.

Mevlevî dervişlerin bilhassa XIX. asırda hat san'atına zarif katkıları, dergâha vâridat kaydedilmek üzere îmal ettikleri fildişi *maktalardır* (Resim 2). Üzerinde Mevlânâ'yla

Resim 2:
Mevlevî
dervişlerinin
eseri olan
iki makta :
(solda) Resmî,
(sağda) Fikrî
(Topkapı Sarayı
Müzesi'nden)

ilgili bir rumuz yahut ismin daima yer aldığı ve bu tarikatın inceliğini gösteren *maktalar*, kamış kalemin üstüne konulduktan sonra ucunun kattedildiği (düzeltilerek kesildiği) bir âlet olarak hattatların daima yanlarında bulundurdukları levâzımdandı.

Mevlevîliğin intişârından sonra hattatlığı meslek edinen dervîşanın isimlerine ve eserlerine rastlanmakla beraber, biz Osmanlı-Türk hat san'atının kendine has kimliğiyle teşekkül ettiği XV. asır sonunu başlama noktası kabûl ederek bazı mevlevî hattatlarını sıralıyalım:

Dervîş Abdi-i Mevlevî (ö.1647)

Aslen Buharalı olup Seyyid Abdullah-ı Buhârî adıyla da tanınır. İsfahan'da Mîr İmâdü'l-Hasenî'den (ö.1615) -Osmanlılar'da *ta'lik* denilen- *nesta'lik* hattını öğrenip İstanbul'a geldi. Nakş-bendiliğinin yanısıra mevlevîliğe de intisâb ederek Yenikapı Mevlevihânesi'ndeki hücrelerin birinde kalmağa başladı. Firdevsî'nin Diyarbekirli Şerîfi tarafından nazmen tercüme edilmiş olan *Şehnâme'sini burde ta'likle* yazmayı başardı. 591 varak tutarındaki bu minyatürlü şâheser hâlen New York Public Library (Spencer Collection-Türkisch Manuscript I)'dedir (Resim 3). Eseri yazdıktan sonra 1000 akçe aldı ve padişah ihsanı 40 akçe gündelikle Medine'ye yerleşti; ölümüne kadar da orada oturdu.

Dervîş Abdi, Mîr İmâd üslûbunun Osmanlılar'a intikal zincirinde birinci halkayı oluşturur. Bu üslup, talebesinden Tophaneli Mahmud Nuri (ö.1669) yoluyla sonraki hattat nesillerine intikal etmiştir. Kendisinin *ta'lik* kıt'alarına bâzı murakkaalarda rastlanmaktadır.

İbrahim Cevrî Çelebi (ö.1655)

İstanbul'da doğan İbrahim Cevrî, bu şehrin Mevlevîhânelerine devam ederek kazandığı irfanın yanısıra, Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi tarafından yetiştirilmiş ve Derviş Abdi-i Mevlevî'den de *ta'lik* hattını meşketmiştir. Dîvan sâhibi mükemmel bir şâirdir. Hayatı boyunca Nezir-i Mevlânâ üzere istinsah ettiği 18 *Mesnevî* dışında, geçimini -beyti bir paraya (bir kuruş 40 paradır) olmak üzere- kendisinden istenilen dîvanları çoğaltarak sağlıyordu; çünkü yaşadığı devirde matbaa İstanbul'da henüz yoktu. 25.618 beyit tutarındaki *Mesnevî*'yi 300 varak (600 sahife) içine *burde ta'lik* hattıyla sığdırmanın kolay bir iş olmadığı açıktır (Resim 4). Denizden korktuğu için hayatı boyunca Anadolu yakasına geçmediği, Galata ve Beşiktaş'ı ziyaret edebilmek için Haliç'in nihayetine kadar yürüyüp Kağıthane-Kasımpaşa üzerinden bu semtlere vardığı nakledilir. Cevrî'nin nereye defnolunduğu bilinmemektedir.

Ahmed Fasih Dede (ö.1699)

İstanbul'da doğan Ahmed Fasih Dede, Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın hazine kâtibi olduğu sırada Büyük Derviş Ali'den (ö.1673) *sülüs-nesih* yazılarını öğrendikten sonra, kazandığı melekeyle kendine has bir *müsel* *burde ta'lik* hattı buldu ve o yolda yazmayı sürdürdü. Galata Mevlevîhânesi'nde Şeyh Ahmed Gavsî Dede'ye intisâbla, çilesini ikmâlden sonra hücre sâhibi oldu ve hayatını dervîşâne bir şekilde burada tamamladı. Dîvanı ve tasavvufî eserleri olan mükemmel bir şâirdir; dergâhda medfundur.

Derviş Ali (ö.1715)

Kendisinden önce yaşayan aynı isimli hattattan ayırd edilmek için "İkinci", "Anbârîzâde" veya "İmam" lakaplarıyla anılan Derviş Ali, İstanbul'dur. *Sülüs-nesih* yazılarını Ağakapılı İsmail Efendi'den (ö.1706) öğrenip icâzet almakla beraber, Hâfız Osman Efendi'den (1642-1698) de faydalanmıştır. Mevlevî olan hattatımız Sultanhamamı'ndaki Alacamescid'in imametine bulunduğu sıralarda birçok mushaf, En'âm ve evrâd-ı şerîfe yazmış; vefâtında Karacaahmed kabristanına defnedilmiştir. Yetiştirdiği hattatlar arasında Zühdi İsmail Ağa (ö.1731) ve Hüseyin Hablî (ö.1744) ön sırayı alırlar.

Mîr Mehmed Emnî (ö.1744)

İstanbul'da doğan Mîr Mehmed Emnî, Babası Sultan II. Mustafa devri vezirlerinden, annesi Hz. Mevlânâ sülâlesindedir. Enderûn-ı Hümâyûn'daki tahsili sırasında Yedikuleli Seyyid Abdullah'dan (ö.1731) *sülüs-nesih* yazılarını meşketti. Muhtelif devlet hizmetlerinde bulundu. Sultan I. Mahmud devrinde "Rumeli Beylerbeyi" pâyesiyile Moskova'ya elçi olarak gönderildi; dönüşünde Başmuhâsebe'ye getirildi. 1737 yılında Mevlânâ Dergâhı postnişinliği sırası kendisine gelmişken, bunu kendi rızâsıyla amcazâdesine bıraktı.

Şeyh Abdullah Enîsî Dede (ö.1746)

Edirne'de doğdu ve bu şehrin Mevlevîhânesinde Enis Receb Dede tarafından yetiştirildi. Hacca gittikten sonra memleketine dönmeyerek Kahire'ye yerleşti.

Resim 3: Derviş
 Abdî'nin burde ta'lik
 hattıyla yazdığı
 Şehnâme'den bir sahife

ve oranın mevlevîhânesinin şeyhi ve “dede”si oldu. İstanbul’da hat san’atını öğrenip de Kahire’ye yerleşmiş olan Mehmed Nûri-i Mısri’den (ö.1749) *sülûs-nesih* yazılarını meşkederek icâzet aldı ve ömrünü bu şehirde tamamladı.

Mahmud Celâleddin Efendi (ö.1829)

Kafkasya’nın Dağıstan bölgesinde doğan Mahmud Celâleddin, babası Şeyh Mehmed Efendi’yle İstanbul’a geldi. Akmolla Ömer (ö.1777), Abdüllatîf (ö.1777), Yamak Salih (ö.1784) ve Ebûbekir Râşid (ö.1783) isimli üstadlardan yazı meşk etmek istemesine rağmen, dikbaşlılığı yüzünden hocaları tarafından kabul görmediği rivâyet olunmaktadır. Bunun üzerine Şeyh Hamdullah’ın (1429-1520) ve Hâfız Osman’ın (1642-1698) eserlerine bakarak kendi gayretiyle san’atını geliştirmiş ve çok beğenilen bir hattat olmuştur. Önceleri bâzan Mahmûdü’l-Mevdûd imzâsıyla yazdığı, görülen eserlerinden anlaşılmaktadır; sonradan dâimâ Mahmud Celâleddin ismini tercih etmiştir. *Mushaf, duâ kitâbları, kit’a, murakkaa, bilve* ve *levha* şeklinde mükemmel yazıları çoktur. Eski hattatların eserlerine *taklîd* olarak yazdığı *kit’a* ve *murakkaalar* da dikkate değer. Ancak *celî sülûs* hattı, sert ve durgun ifâdesinden, ayrıca *harekelerinin* zayıflığından dolayı (Resim 5) Mustafa Râkım’ın (1758-1826) olağanüstü hareketli ve gergin görünümlü tavrına karşı pek tutunamamış; Sultan Abdülmecîd’in (1823-1861) hüsn-i hattı Mahmud Celâleddin’in önde gelen talebesi Mehmed Tâhir Efendi’den (ö.1845) meşk etmesi sebebiyle bu yola rağbetinden dolayı bir müddet

daha devâm edebilmiştir. Celâleddin üslûbunda yürüyen hattatların çoğu, Sultan Abdülmecîd’in vefâtından sonra Râkım yoluna dönmüşlerdir. Eyüp’teki Mihrişâh Vâlîde Sultan türbesinin 1207/1793 târihli, mermer üzerine *celî sülûs* yazıları da Mahmud Celâleddin Efendi’ye aittir.

Sert karakteri *celî sülûs* levhalarından da belli olan Mahmud Celâleddin Efendi hayatını Boğaz’ın İstavroz semtinde (Beylerbeyi’nin şimdiki Abdullah Ağa mahallesi) sürdürürken, 1829 yılında vefât edince Eyüb Sultan semtindeki Şeyh Murad Dergâhı hazîresine gömüldü. Kendisinin Nakş-bendîliğe intisâbı bilinmekle beraber, bir *nesih* kıt’asını “*Aşk-ı Mevlânâ ile hayretzede-Mevlevî Mahmud Celâleddin şüde*” (Mevlevî Mahmud Celâleddin, Mevlânâ aşkıyla hayretzede oldu) şeklinde imzâlaması onun mevlevî muhibbi olduğunu göstermektedir. Zevcesi Esmâ İbret (doğ.1780) de, hat san’atında isim bırakan hanımlardandır, ancak vefât tarihi belirlenememiştir.

Zeki Dede (1812-1881)

Bursa’da doğan Mehmed Zeki Efendi dînî ilimler tahsilinin yanısıra bu şehrin mevlevîhânesinde çilesini tamamladı. Türkiye’de yaşayan Sahib-Kalem-i Efşar isimli bir İranlı hattattan *ta’lik* meşketti. 1855’deki Bursa zelzelesinden sonra İstanbul’a taşındı ve artık bu şehirdeki meraklılara *Mesnevî* okutarak ve yeni nüshalar yazarak hizmet etti. Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa’nın konağında da aynı maksadla çalışan Zeki Dede, buradaki kütüphanenin hâfız-ı kütübü oldu; Paşa’nın istediği kitaplardan da yeni nüshalar çoğalttı. Fetvâhâne’de *ta’lik* muallimliğinde bulundu.

Resim 4: İbrahim Cevri'nin hurde ta'lik yazdığı Mesnevi nüshasının 5. cildindeki unvan sahifesi

Burasının sonraki hattatı Karînâbâdi Hasan Hüsni Efendi (ö.1914) onun talebesidir. 1874'de Üsküdar Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tâyin edilen Mehmed Zeki Dede burada ve Ramazan aylarında bazı camilerde *Mesnevî* derslerini sürdürdü. 31 Aralık 1881'de vefat ederek Mevlevîhâne'nin hazîresine defnolundu.

Bazı şiirleri de bulunan Zeki Dede'nin Bursa'daki Osman Gazi türbesine yazdığı kitâbe, onun *celî ta'lik* hattına örnek teşkil eder; ayrıca kıt'a ve levha şeklinde eserleri de mevcuttur (Resim 6).

Atâullah Dede (1842-1910)

Seyyid Mehmed Atâullah Efendi babası Kudretullah Efendi'nin şeyh olarak bulunduğu Kulekapısı (Galata) Mevlevîhânesi'nde doğdu. Dinî ve tasavufî ilimlerden başka Fransızca ve Almanca tahsil etti. Felsefe ve hendeseye merak sardığından getirttiği yabancı kitapları okuyarak kendisini yetiştirdi. Kanun ve ud çalmasını öğrendi; musikinin ilmî tarafında ilerlemek için *mikyâsus-savt* (sonometre) îmal etti. *Ta'lik* hattını Sami Efendi'yle (1838-1912) beraber Kıbrısîzâde İsmail Hakkı Efendi'den (1785-1861) meşketti. Babasının 1871'de vefatı üzerine Kulekapısı Mevlevîhânesi'nin şeyhliğine getirildi ve 14 Eylül 1910'daki ölümüne kadar meşihatini sürdürdü; babasının Dergâh'daki kabrine defnedildi.

Örnek ahlâkıyla tanınan Atâullah Dede arasına *ta'lik* yazmayı da sürdürmüş olup 39 yıl postunda oturduğu Mevlevîhâne'nin matbah kapısı üstündeki *celî ta'lik* kitâbe kendisine aittir.

Ömer Vasfî Efendi (1880-1928)

Hırka-i Şerif Câmii hatîbi Eyüp Sabri Efendi'nin oğlu ve Neyzen Emin Efendi'nin ağabeyi olan Ömer Vasfî, 30 Nisan 1880'de İstanbul'un Tophâne semtinde doğdu. İbtidâî Mektebi'nden sonra, Tophane'deki Fevziye Rüşdiyesi'nde okurken, oranın yazı

“İctimâî hayatımıza dergâh terbiyesinin hükümran olduğu geçmiş yüzyıllarda, hat san’atı mahsulleri de bu anlayışı nazarlardan gönüle aktaran bir vazîfeyi üstlenmiştir. Bir tarîkat mensubunun gözü önünde duran ism-i pîr levhası “Mürşid önünde mürîd, gassâl önünde meyyit gibidir” telakkîsine bağlı olanlar için, herhalde mânevî râbıtayı sağlamakta rehberlik ediyordu.”

hocası Çukurcumalı Kadri Efendi’den hat meşkine başladı; câmi derslerine devâmı sırasında Aziz Efendi’den (1870-1934) *sülûs* ve *ta’lik*, sonra Kâmil Akdik’den (1861-1941) *sülûs*, *dîvânî* ve *celî dîvânî* öğrendi. Nihâyet Sâmî Efendi’den (1838-1912) *ta’lik*, *celî ta’lik* ve *celî sülûs* meşkeden genç Ömer Vasfi’ye, babasının 1899’da vefâtı üzerine, Hırka-ı Şerîf Câmîi hatipliği tevcih olundu; o da bu vazîfesini ölünceye kadar sürdürdü, ayrıca bâzı maarif mekteplerinde yazı muallimliğinde bulundu.

Celî tarzıyla uğraşmayı tercih eden Ömer Efendi, hocası Sâmî Efendi’den sonra, o yolun en usta tâkibçisi oldu (Resim 7). Latîfeye ve mizaha düşkün, sözünü esirgemez, mûzip tabiatlı bir zât olduğu için çevresinde “Deli Ömer” diye anılan -kendisi de bundan hoşlanan- san’atkârimız, câmideki vazîfesinden dolayı “Hatip Ömer” ismiyle de tanınırdı. Hocası Sâmî Efendi, talebesi arasında en çok ona takılır ve nüktelerini onu hedef alarak yapardı.

Kulekapısı ve Yenikapı Mevlevîhânelerinin müdâvimlerinden olan Hacı Ömer Vasfi daha çok eserler verebileceği bir sırada, 48

yaşında iken, 25 Kasım 1928’de üremiden vefât ederek, Eyübsultan’daki Gümüşsuyu kabristanına defnolundu.

Yeri sâbit eserleri arasında, Eyüb’de, Sultan Reşad türbesindeki hârici yazılar ve içerde çini üzerindeki kuşak yazısı, Kısıklı câmîi ve çeşmesi yazıları, Mekteb-i Nüvvâb’ın (sonradan İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi olan bina) kitâbesi, Edirne-Karaağaç’daki çeşme kitâbesi, bâzı kabir kitâbeleri ve vazîfeli olduğu Hırka-i Şerîf Câmîi’ndeki *celî sülûs* bir levhası akla ilk gelenlerdir. Hat san’atında yetiştirebildiği bir öğrencisi yoktur.

Hulusi Yazgan (1869-1940)

Fâtih’in Çarşamba semtinde 27 Nisan 1869 günü, Fâtih dersiâmlarından ve Dârüşşafaka muallimlerinden, Mismar Şüca’ Câmîi imâmı Hâfız Mustafa Efendi’nin oğlu olarak doğan Mehmed Hulûsi, ilk tahsîli sırasında hıfzını tamamladı ve câmi derslerine devâm ederek bu sâhada yetişti. Sultan Selim Câmîi müezzinliği, onun -sıhhati müsâade ettiği nisbette- ömrünün sonuna kadar sürdürdüğü dînî vazîfesi oldu.

Resim 5:
Mahmud Celâleddin'in
"Ya Hz. Mevlânâ Dost,
kuddüse sırrub" istifi

Hulûsi Efendi önce Sultan Selim Mektebi'nde Osman Nûri Efendi'den (1842-1915), sonra Muhsinzâde Abdullah Bey'den (1832-1899) *sülûs-nesih* yazılarını öğrendi. *Ta'lik* hattına Fetvâhâne müsevvidi Karînâbadî Hasan Hüsni Efendi'den (ö.1914) başlayıp, Çarşanbalı Hacı Ârif Bey'e (ö.1892) devâm etmiş; fakat asıl feyzi Sâmi Efendi'de (1838-1912) bulmuştur. Her iki yazı nev'inden de icâzetnâme aldıktan sonra, daha ziyâde *ta'like* yönelen Hulûsi Efendi'ye

bu tercîhinde telkînde bulunan Sâmi Efendi âdetâ ileriye görmüş ve onun, *ta'lik* hattında devrinin yegânesi olması için gerekli bütün şartları sağlamıştı.

Hem üstâdâne eserler vermeğe, hem de san'atını yeni heveslilere öğretmeğe başlayan Hulûsi Efendi, 1915'de kurulan Medresetü'l-hattâtîn'e *ta'lik* muallimi olarak tâyin edildi ve harf inkılâbına kadar vazîfesini sürdürdü. San'at şevkîni mânen ve maddeten söndüren bu vâkıadan sonra, düştüğü sıkıntıyı gören ve kendisini seven Topkapı Sarayı Müzesi müdürü Halil Edhem Eldem (1861-1938), geçimine yardımcı olmak için Hulûsi Efendi'ye "türbeler başbekçiliği" vazîfesini verdi. Böylesine kudretli bir san'atkârın mesleğinden koparılmasının getirdiği teessür -dervîş yaradılışına rağmen- onda kısmî bir felce yol açtı ve Hulûsi Efendi'nin san'at hayatı 1929'dan itibaren sönmeye başladı.

Hulûsi Yazgan'ın hattat olarak kırk yıldan fazla devâm eden bir meslek hayatı vardır. İcâzet aldığı 1897 senesinden itibaren sür'atle tekâmül göstererek, bilhâssa 1903'den sonra yazı meraklılarının hayranlığını kazanmıştı. Verdiği her san'at mahsûlünde kendi kendisini geçer bir hamle içinde bulunuş hâli, *burde* yazıları için 1917, *celî* yazıları için de 1922 yıllarına kadar devâm eder; ondan sonra aynı dereceyi muhâfazaya çalışan üç-beş sene... Ve hayatının son devresindeki maddî sıkıntılar, çileler, vefâsızlıklar, hastalıklarla birlikte gelen günler... Nihâyet, 8 Ocak 1940 sabahı vefât eden Hulûsi Efendi'nin, eski Edirnekapısı mezarlığında bulunan kabri de bugün mâlûm değildir. Kendisinin Allâh'ın gizli evliyâsından olduğuna şübhe edilemeyecek mütevâzî kimliğiyle, *Mesnevî*

takrîr etmekteki izni bile vefâtından sonra öğrenilmiştir.

Hulûsi Efendi'nin müze ve koleksiyonlarda görülen *kıt'a* ve *levhaları* dışında umûma açık yerlerdeki eserleri sayılıdır. Çünkü onun san'at hayatı Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı son yıllarına tesâdüf etmiştir. Bunlardan birkaçını sıralayalım: Sultan Selim Câmii'nde altınla yapıştırma olarak hazırlanmış *celî sülûs* ve *celî ta'lik* iki latif levhası; Sultan Ahmed Câmii'ne nakledilmişken yeniden Ayasofya Câmii'ne nakledilen yapıştırma altınla *celî ta'lik* bir levha; Ankara'da, ilk Büyük Millet Meclisi binâsının toplantı salonundaki "*Hâkimiyet Milletindir*" *celî ta'lik* levhası; Kahire'de Menyel Kasrı'nda, Prens Mehmed Ali'nin yaptırdığı mescidin duvarlarında kuşak hâlinde yazılmış *celî ta'lik* "*Ezân-ı Muhammedi*"; yanan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin semâhânesindeki Mevlânâ'ya isnâd olunan 18 satırlık *celî ta'lik* semâ gazeli (Resim 8) ve *ta'lik* hattıyla *hilye* yazmakta da geçilemeyecek son isim olan Hulûsi Efendi'nin adedi belirlenemeyen *hilye* levhaları.

Mehmed Emin Yazıcı (1883-1945)

Hırka-i Şerif Câmii hatîbi Eyüb Sabri Efendi'nin oğlu ve Ömer Vasfî Efendi'nin de kardeşi olan Mehmed Emin, 14 Mart 1883'de İstanbul'un Tophane semtinde doğdu. Ağabeyi gibi o da önce Fevziye Rüşdiyyesi'nde Çukurcumalı Kadri Efendi'den yazı meşketti. Daha sonraki yıllarda Ömer Vasfî, salı günleri Sâmî Efendi'ye (1838-1912) hat dersine giderken, kardeşini de yanında götürmeğe başladı. İşte bu ziyaretlerinde genç Emin, arasıra yazılarını Sâmî Efendi'ye gösterir, bâzı hat

târîfleriyle ondan istifâde ederdi. Usûlüne göre, ağabeyi gibi yazı meşketmiş değildir; fakat istîdâdıyla kısa zamanda, mûsikî gibi, hat san'atında da ilerlemiştir. Ney üflemede Aziz Dede (1835-1905) tarafından yetiştirilen Emin Efendi, mevcûd mevlevî âyinlerini ve Mîrâciye'yi gençliğinden îtibâren notayla tesbît cihetine giderek dinî mûsikîmize büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Câmi derslerine ve Hukuk Mektebi'ne devâmı sırasında Posta-Telgraf İdâresi

Resim 6: Zeki Dede'nin burde ta'lik ile yazdığı bir kıt'ası

Mektûbî Kalemi'ne giren Mehmed Emin, 1914'de Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi hattatlığına tâyin olundu. Bu arada, fırsat buldukça ağabeyinin *celî* yazılarını tashih ederek *celî sülüs*deki mehâretini artırdı; dînî ve lâdînî mûsikîde mevkî sâhibi oldu, Kulekapısı (Galata) Mevlevîhânesi'nin neyzenbaşılığına getirildi. Bundan sonra, "Emin Dede" ismiyle anılan san'atkârimızın "dede"liği itibârîdir, yoksa mevlevî çilesi çıkarmış değildir. Emin Dede, o yıllarda Dârü'l-elhan'ın da ney muallimliğine tâyin olundu.

Emin Efendi'nin hat san'atındaki en mühim vasfı, yazı *taklid* etmektedir. Ağabeyinin ölümünden sonra, Üstâd Necmeddin Okyay'ın (1883-1976) teşvikiyle bu yolda eserler veren Emin Dede, Şeyh Hamdullah'dan (1429-1520) bu yana, beğendiği büyük hattatların *sülüis-nesib* kıt'alarını âdetâ onların şahsiyetine bürünüp fotoğraf kudretiyle aynen yazarak *taklid* etmiştir.

Resmî vazîfesi dolayısıyla, daha ziyâde evrak ve harîtarlar üzerine yazan Emin Efendi, 1931 yılında emekliye ayrılarak, gerek hat, gerekse mûsikî sâhasındaki meşgûliyetini daha serbest şartlarda sürdürmeğe başladı. Lâkin, 1943 Ağustos'unda gelen felç rahatsızlığı, onu her iki san'atından da kopardı. Hiç evlenmemiş olarak vefât eden ağabeyi Ömer Vasfi Efendi'nin vasiyeti üzerine son yıllarında bir yuva kuran Emin Efendi, 3 Şubat 1945'de vefât edince, ağabeyinin Eyüb Gümüşsuyu'ndaki kabrine sırlandı.

Emin Dede, atak yaradılışından dolayı "Deli" lakabıyla anılan ağabeyi Ömer Efendi'nin aksine, dervîş-meşreb oluşuyla ve sâkin huyu ile dikkat çekmiştir. Onun san'atındaki mevkîi itibâriyle, Kadıasker Mustafa İzzet

Efendi'den (1801-1876) geri kalır tarafı yoktur (Resim 9). Ne var ki, gündelik resmî meşgalesi ve kısa ömrü dışında, "yazıcı" lıkdaki mertebesinin kemâle eriştiği yıllarda harf inkılâbıyla yüzyüze gelmesi, kendisinin Kadıasker gibi verimli olmasına mânî teşkil etmiştir. Müze ve koleksiyonlarda rastlanan *sülüis-nesib* kıt'alarıyla *celî sülüs* ve *celî ta'lik* levhalarından başka bir tek *bilyesi* ve Sultanhamamı'ndaki bir çeşme kitâbesi, ondan kalan sınırlı eserler arasında sayılabilir. Yarım kalmış bir *müsteâr* mevlevî ayîni, klasik üslûbda 10'u aşkın peşrev ve saz semâisi ile 7 şarkısı mûsikî hayatının mahsûlleri olarak bilinmektedir. Hüsn-i hatda talebesinin bulunmayışına mukabil, çok kıymetli neyzenler yetiştirmiştir.

Suûd Yavısı (1882-1948)

Mehmed Suûd Yavısı Bey, Boğaziçi'nin Kuruçeşme semtinde doğdu. Dîvân-ı Hümâyûn Kuyûd Odası mümeyyizi Rızâ Safvet Bey'in oğlu ve Hattat Mehmed Şevket Vahdetî'nin (1834-1871) torunudur. Babaannesinin nesebi Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi'ye (ö.1574) bağlandığı için kendisine Suûd ismi verilmiş, Ebussuûd Efendi'nin babası ulemâdan İskilibli Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi'nin lakabı olan Yavısı'yı da Suûd Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanununa göre âilesine soyadı olarak seçmiştir.

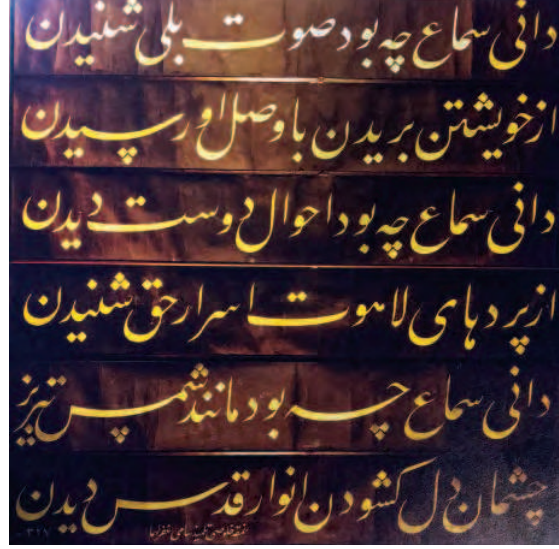
Mehmed Suûd, Beşiktaş'daki Mekteb-i Hamîdî'yi bitirdi. Bu tahsîli sırasında babasından Arabî ve Farîsî'nin yanısıra hüsn-i hat öğrenmeğe başladı ve Beşiktaşlı Nûri (Korman) Bey'den (1868-1951) devâm etti. Sonra, Muhsinzâde Abdullah Bey'den (1832-1899) meşkini tamamladı ve Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi'ne girdi.

Resim 7: Ömer Vasfi Efendi'nin celi sülüs bir istif kalıbı

Burada *rik'a* ve Kâmil Akdik'den (1861-1941) *dîvânî*, Sâmî Efendi'den (1838-1912) *celî dîvânî* yazılarını ve İsmail Hakkı Altunbezer'den (1873-1946) *tuğra* çekmesini öğrendi.

Dîvân-ı Hümayûn'dan 18 senelik hizmeti sonunda ayrılıp 1918'de Meclis-i Âyan kitâbetine geçti, encümen kâtibliğinde bulundu. Medreselerde hat ve usûl-i tahrîr muallimliği vazîfesini sürdürürken Osmanlı Devleti'nin sona erişiyile açıkta kaldı. Bâbiâli Caddesi'nde küçük bir dükkân açıp isteyenlere yazı ve kitâb başlıkları yazarak geçimini temine çalıştı. Ufak tefek yapılı, halîm-selîm bir zât olan Suûd Bey, 1930 yılından itibaren Fâtih'deki Millet Kütübhanesi'ne memûr olarak tâyin olundu. Son yıllarını felçli durumuyla sürdürüp 28 Ağustos 1948'de vefât edince, Merkezefendi kabristanına defnolundu.

Resim 8: Hulûsî Efendi'nin Yenikapı Mevlevihânesi'nin semâbânesine yazdığı celi ta'lik yazı kalıbı.

Suûd Bey neşredilmemiş bir dîvâna sâhib, kadîm tarzda iyi bir şâirdir. Mevlevîliğe intisâbı dolayısıyla, gençliğinde bâzı mecmûa ve gazetelerde yayımladığı şiirlerine Suûdü'l-Mevlevî imzâsını koymuştur. Kendisinin harf inkılâbından önceki yıllarda yazdığı *celî sülüs* levhalarına rastlanmaktadır (Resim 10).

Necmeddin Okyay (1883-1976)

Mehmed Necmeddin, Üsküdar'ın Toygartepesi semtinde 28 Ocak 1883 günü, Üsküdar Mahkeme-i Şer'iyesi'nin başkâtibi ve Yenicâmi imâm-hatîbi Mehmed Abdünnebi Efendi'nin oğlu olarak, dünyâya geldi. İlk tahsîlinin yanısıra Kur'an-ı Kerîm hıfzını ilerletti. Müteâkıben Ravza-i Terakkî isimli husûsi mektebe devâmı sırasında oranın hat muallimi Hasan Tal'at Bey'den *rik'a*, *dîvânî* ve *celî dîvânî* yazılarını

Resim 9: Neyzen
Emin Yazıcı'nın
sülüs hatıyla
yazdığı enfes bir
levhası

meşkedip icâzetini aldı; yine o sıralarda hâfızlık eğitimini de tamamladı. Sonra Nuruosmaniye Medresesi'nde Filibeli (Bakkal) Hacı Ârif Efendi'den (1836-1909) *sülüs-nesih* yazılarını öğrendi. Bu arada eline geçen bir *ebrû* (*ebri*) kâğıdı, öğrenmek iştîyâkında olan bu gencin fevkalâde ilgisini çekti ve Üsküdar Özbekler Dergâhı Şeyhi Hezârfen Edhem Efendi'den (1829-1904) *ebrû*culuğu tahsîl etti. *Ebrû*nun yanısıra, *âbâr* denilen kâğıd cilâlama usûllerini ve biraz da ince marangozluğu öğrenmişken, Edhem Efendi vefât etti. Ancak altı ay zarfında hocasından kazandığı birikimleri genç Necmeddin istîdâdıyla geliştirdi.

Hâfızlığın ileri derecesi olan *aşere* ve *takrîb*, ayrıca *câmi derslerine* devâmla *ilmîye* icâzetnâmelerini alan Necmeddin, bu arada Konyalı Vehbi Efendi'den *is mürekkebi* imâlini öğrendi. Sultan Abdülazîz'in okçubaşısı Seyfeddin Bey'le tanışarak onunla kemankeşlik çalışmalarına katıldı. Sonra *ta'lik* hattının o yıllardaki en büyük ismi Sâmi Efendi'ye (1838-1912) devâma başladı. 1905'de *ta'lik* hattından, 1906'da *sülüs-nesih* yazılarından icâzet aldı.

1908 yılına gelindiğinde, 25 yaşındaki Necmeddin -bir sene önce kaybettiği babasından devren- Üsküdar Yeni Vâlîde Câmiî'nin ikinci imâmı oldu. 1915 yılında Cağaloğlu semtinde açılan "Medresetü'l-Hattatîn" isimli öğretim müessesesinde Kâmil Akdik'den (1861-1941) ders alarak *sülüs* hattını ileriye götürdü, İsmail Hakkı Altunbezer'den (1873-1946) de *celî sülüs* ve *tuğra* öğrendi. Lâkin diplomasını 1918'de almazdan iki yıl evvel, *ebrû* ve *âbâr* muallimi olarak Medresetü'l-Hattatîn'e tâyin edilip öğrenci yetiştirmeğe başladı. İşte o sıralarda,

sonradan *Necmeddin Ebrûsu* adı verilen *çiçekli ebrû* tarzını ve *yazılı ebrû* tekniğini de bulup geliştirdi.

Necmeddin Hoca, Tuğrakeş Hakkı Bey'le yakınlaşınca ve gülcü Şükrü Baba'yı (ö.1956) da tanıyınca, onlardaki gülcülük merakına kendini kaptırdı. Üsküdar'daki ahşab evinin ulu ağaçlarla dolu dört dönümlük bahçesinin bir bölümünde, 1926'dan itibaren 400 çeşide kadar gül yetiştirdi, yarışmalara katılıp madalyalar aldı. İşin asıl hoş tarafı, her gülün botanik künyelerini latince olarak bilmesi ve gördüğü cinsi bu isimle tanımlamasıydı.

Hat koleksiyonu da sür'atle büyüyen Necmeddin Hoca'nın eline 1925 yılında bir mücellidin terekesinden klasik cild

Resim 10: Suudü'l-Mevlevî'nin celi sülüs hatıyla bir levhası

سناری قطع اولور حدین تجا و زایلین مرو

انکچون تیغدن آزاده در مرکان ایله ابرو
کتب نجم الدین غفرله

Resim 11:
Necmeddin
Okyay'm ta'lik
hattı ve kendi
ebrularıyla bir
levhası

yapımında kullanılan *şemse* kalıpları geçince, birdenbire eski tarzdaki mücellidliğe karşı içinde heves uyandı. Kendi gayreti ve biraz da mücellid Bahaddin Efendi'nin (1866-1939) yardımıyla kısa zamânda bu işi de başardı. Eline geçen cild kalıplarıyla yetinmedi, dostlarından öğrendiği "galvanoplasti" usûlüyle eski kalıplardan yenilerini elde etmeyi başardı ve ortanca oğlu Sâmi (1911-1933) ile berâber mükemmel eserler vücûde getirdi.

1916'da Medresetü'l-Hattatın kadrosunda başlayan hocalığını, buranın kapatılmasıyla, 1925'de Hattat Mektebi, 1929'da Şark Tezyîni San'atlar Mektebi adını alarak sürdüren yeni müesseselerde; nihâyet 1936'dan itibaren Güzel San'atlar Akademisi'nin Türk Tezyîni San'atları şûbesinde sürdüren Necmeddin Okyay, 1948'de yaş haddinden emekliye ayrılmakla berâber, evi meraklı talebeye her zaman açıktı.

“Mevlevî dervişlerin bilhassa XIX. asırda hat san’atına zarif katkıları, dergâha vâridat kaydedilmek üzere îmal ettikleri fildişi maktalardır. Üzerinde Mevlânâ’yla ilgili bir rumuz yahut ismin daima yer aldığı ve bu tarikatın inceliğini gösteren maktalar, kamış kalemin üstüne konulduktan sonra ucunun kattedildiği (düzeltilerek kesildiği) bir âlet olarak hattatların daima yanlarında bulundurdukları levâzımdandı.”

Bu çok cebheli zâtın bir başka husûsiyeti de, Osmanlı topraklarında yaşayan muhtelif kavimlerin Türkçeyi konuşmalarındaki lehçe farklılıklarını bir tiyatro artisti kadar başarıyla taklîd edebilmesi ve Osmanlılarda mütad olan şifâhi kültürü bütün nükteleriyle bilmesiydi.

Necmeddin Hoca’nın imzâsız Osmanlı hat eserlerinin çoğunun kime ait olduğunu, hattâ yazılış senesini, müşâhede ve müktesebâtiyle tesbît edebilmesi büyük bir hayranlık uyandırır ve bu vechesiyle âdetâ bir “san’at velîsi” hüviyeti taşırdı. Hayatı boyunca “bilen bir hattat şuûruyla” kendi topladığı emsâlsiz hat eserlerinin pek çoğu 1960 yılında Topkapı Sarayı Müzesi’ne intikal etmiştir. Kendi yazdığı hat eserleri de en ziyâde Mimar Sinan Üniversitesi’nde olmak üzere, Topkapı Sarayı ve Türk-İslâm Eserleri müzelerinde, bâzı husûsi koleksiyonlarda bulunmaktadır. Yazdığı tek bina kitâbesi Çenberlitaş’daki Piyer Loti Evi’nin üzerindedir.

Müstesnâ yaradılışıyla, Necmeddin Okyay birçok hüneri nefsinde topladığı için “hezârfen” lakabıyla anılmıştır. Necmeddin

Efendi, ebced hesabıyla târih düşürmekte de pek mâhirdi. Arûz öğrenmediği hâlde, yazdıklarının vezni yerinde olur, bu da çevresindeki arûz bilenleri şaşırırdı. Kendisi, Galata Mevlevihânesi Şeyhi Ahmed Celâleddin Dede’ye (1853-1946) intisâb etmiş bir mevlvî muhibbiydi ve Mevlânâ ile tarikatını konu alan hayli kıt’a ve levhalar yazmıştı (Resim 11). 5 Ocak 1976 günü fâni ömrü tükenen Necmeddin Okyay, ertesi gün, yıllarca hizmet ettiği Üsküdar Yeni Vâlîde Câmii’nden kaldırıp Karacaahmed kabristanına defnolundu.

Hat kaynaklarında eski hattatların her birinin intisâbı olan tarikat belirtilmediği cihetle, aslında adedi daha çok olması gereken mevlvî hattatların san’at tarihinde isim bırakanlarını şu makalenin dar çerçevesinde tanıtmış oluyoruz.